

N E W S

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES

ISSN 2224-5294

Volume 2, Number 306 (2016), 141 – 145

CULTURE AND WORLDVIEW OF THE SCYTHIANS: A PROTO-TURKIC SHARED COMMONALITY

A. Aubakir

Institute of Oriental Studies named after R. B. Suleymenov, Almaty, Kazakhstan.

E-mail: adyrna@bk.ru

Key words: the Scythians, worldview, archaeology, ethnography, ethnic culture, ethno genetics

Abstract. The article highlights the ethnogenesis of the Scythians. There are academic debates regarding the following issues: 1) What language – Turkic or Indo-Iranian - they had; 2) What were their ethnic-genetic roots – Turkic or Indo-Iranian.

The recent discoveries of archaeological artifacts and new academic results support the idea that the Scythians were of Turkic origin and speaking Turkic language. The archaeological and ethnographic materials on the worldview and the way of life of the Scythians fully match the materials relating to the Huns and ancient Turks. The same shared worldview features could be traced among the ancient Scythians and contemporary Turkic people. This could clearly mean that the Scythians were the ancestors of the Turkic people.

САҚТАРДЫҢ МӘДЕНИЕТИ МЕН ДУНИЕТАНЫМЫ: ПРОТОТУРКІЛІК БОЛМЫСЫ

А. Әубәкір

ҚР БФМ FK Р. Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты, Алматы, Қазақстан

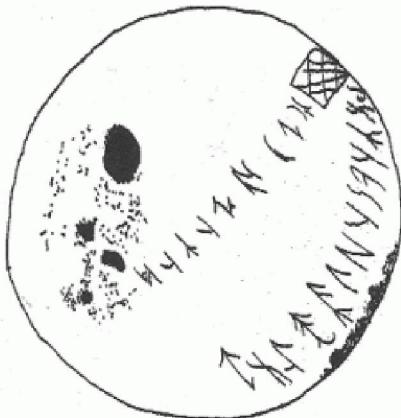
Түйін сөздер: сактар, дүниетаным, археология, этнография, этномәдениет, этногенетика.

Аннотация. Атаулы мақала сактардың этногенетикалық мәселесіне арналған. Шетелдік және отандық ғалымдар арасында Еуразия даласының ең бір шұрайлы алқаптарын мекендейген сактардың шығу тегі мен тілі туралы ирантекті немесе ирантілді деген түсінік қалыптасқан. Кейінгі кездері табылып жатқан археологиялық артефактілер, жаңа деректер сактардың түріктекті, түріктілді екендігінен хабар береді. Сактардың дүниетанымының, тұрмыс-тіршілігін білдіретін археологиялық және этнографиялық материалдар ғұн, көне түрік дәүірлері деректерімен сәйкес келеді. Мұндай дүниетанымдық ортақ белгілер сактар мен бүтінгі түрік халықтарында да катар кездеседі. Мұның бәрі де сактардың түрік халықтарының ата-бабасы екендігін анық көрсетіп отыр.

Кіріспе. Б.э.д. II-I мыңжылдықтарда Еуразияның ұланғайыр даласында, нақтырақ айтсақ, Қаратеніз жағалауынан Саян-Алтай тауларына (қазіргі Мажарстан мен Шығыс Туркістан аралығы) дейінгі алқапты алып жатқан аймакта сактар мәдениеті қалыптасты. Оларды гректер скифтер десе, парсылар сактар деп атады. Ғалымдар арасында олар өздерін турлар, тұрандықтар деп атаған болуы мүмкін деген де болажамдар бар. Дегенмен, сактарды зерттеген зерттеушілердің кейбірі оларды парсы тілді болған десе, ал кейбір зерттеушілер тіпті сактардың шықкан тегін үнді ирандықтармен байланыстырады. Мұның бәрі де евроцентрлік көзқарас пен Кенес үкіметінің саяси ұстанымдарының салқыны екені түсінікті. Қошпелілердің өзіндік мәдениеті болмағандығы туралы бір жақты көзқарас, әсіресе ерте дәуір зерттеушілерінде көнінен орын алды.

Сактардың парсытектілігінің мәселесі бастапқыда болжам ретіндеған айтылып, кейін жаппай колдау тауып, шындық ретінде қарастырылғаны ангарылады. «Родственность киммерийско-скифских племен выражается в их значительной этно-культурной общности (так что разделить их сколько-нибудь определенно можно лишь во времени, а не в пространстве) и в том, что аристократическая верхушка и тех и других племен, судя по сохранившимся именам собственным, была ираноязычной» [1, 4 б.] дейді Л.А. Ельницкий. Атаулы ғалым бұл жерде билеуші топ есімдерінің парсытекті екендігіне назар аударып, соның негізінде сактар тілі туралы пікір білдіреді. Мұндай көзқарас парсы жазбаларындағы адам аттарынан қалыптасса керек. Өйткені, қытай жазбаларында қошпелі бабаларымыздың есімі қытайша, грек жазбаларында грекше, парсы жазбаларында парсыша кездесетіндігі белгілі. Демек, бұндай негізсіз деректер белгілі бір қоғамның қарым-қатынас тілінің көрсеткіші бола алмайды.

Бұл мәселе бойынша жүйелі зерттеу жасаған қазақ ғалымдарының ішінде Алтай Аманжоловтың орны бөлек. «Алғашкы қошпелілердің (сактардың) тілдеріне байланысты ағат пікірлерге коса, қола заманындағы Оңтүстік Сібір және Қазақстан тұрғындарын үнді-иран немесе иран тілдерінде сөйлеткісі келетіндер бар. Ақықатын айтсақ, Алтай мен Жетісудың ежелгі тұрғындарының тек қана үнді-иран («арийлік») тілдес халықтарға тарихи жақындығы (ортактығы) туралы пікірге сын көзben карауымыз жөн. Неге десеңіз, бұл аймакта ірде тепкен ежелгі тұрғындар (автохондар) үнді-иран тілінде сөйлепті-мыс деген тұжырымды айқындарлық көніл тұщытарлық тілдік айғақ, дәлелге медеу боларлық тілдік фактінің жоқ екені белгілі. Қайта, ондай жорамалдардың үнін өшіріп, адымын аттаптайтын деректер сыры сақ қорғандарында атой салып жатқандығын бүркеудің өзі қыын. Өйткені, сақ қорғанынан табылған жазулар көне түркі руникалық алфавитімен төркіндес, онымен негіздес екені айқындала бастағаны көпке аяң. Етіс, Иле бойларынан табылған ең көне түркі жазулары жөнінде тиісті ғылыми баспаларда дер кезінде талдау жасап, пікір айтқанымыз жүртіка белгілі. Өзгені былай қойғанда, әлі күнге сақ атауының шығу тегі айқындалған жоқ. Бұл сөз көне парсы сына жазуларында сака, ал қытай жылнамаларында сак-сә түрінде келеді. Атақты иранист ғалым Г.Бәйлидің сонғы кезде мойындағанында, сақ тайпалық атауының өзі үнді-иран тілдеріне қатысты деген болжамдардың сәтсіз екені және ол жорамалдардың ешбір сыры көтермейтіндігі айқын болып отыр» [2, 42-43 бб.] деп өз ұстанымын білдіреді профессор А. Аманжолов. Расында қазақ ғалымы айтқандай сактардың ирантекті немесе ирантілді екендігін сөзсіз дәлелдейтін нақты дереккөзі жоқ. Әрмен қарай А.Аманжолов сақ дәуірінде тән көне түрік графикалық жазуына ұқсас жазуларға жіті көніл беліп, оларды көне түрік жазуының бастапқы нұсқасы ретінде дәлелдеуге тырысады.

Күміс тостагандығы мәтін

Нәпіл Базылханың сыйбасы, 2000 ж. [13, 10 б.]

«1970 жылы Іле өнірінің тау бөктеріндегі Есік каласы іргесінен сак дәуірінде (біздің заманымызға дейінгі V-IV ғасырда) салынған үлкен корым қазылды. Қазу жұмысына жетекшілік еткен – К.А.Ақышев. Мазардың ішінен алтынға бөлөнген жауынгердің мейіті, дұлығасы, алтын сапты қанжары мен семсері, түрлі ыдыс-аяқ және руна тәріздес жұмбак жазуы бар күміс тостаганша табылды. Күміс тостаганшадағы осы таңбалар, біріншіден, көне түркі руникалық таңбаларына ұқсас, екіншіден Жерорта теңізі төнірегіндегі көне алфавиттік таңбаларға (әсіресе, көне грек пен арамей әріпптеріне) ұйлеседі. Сөйтіп, бұл жазуды көне түркі тілінде оннан солға қарай былай оқыдық: Аға, сана очук! Без чөк! Букун ічре (?) азук і. Мұның аудармасы: «Аға, саған (бұл) ошак! Бөтен (жат ел адамы), тізенді бұк! Халықта азық-түлік (мол болгай!)!». Сак дәуіріндегі бұл көне түркі жазуы, біріншіден, адам о дүниеге барғанда өмір сүреді, азық-түлік керек етеді дегенді білдірсе, екіншіден, халықтың сыртқы дұшпандарын женуге бел байлағанын көрсетеді, үшіншіден, халықтың қағанағы қарық, сағанағы сарық болуға ұмтлған тілегін білдіреді. Бұл жазудың аса бір құндылығы – ертедегі Казақстан жерін мекендейген сақ тайпаларының тілі көне түркі тілі болғандығын тағы да нақты дәлелдей түседі. Сондай-ақ, Қазақстан жеріндегі алғашқы көшпелілерде жазу-сызу болмады-мыс деген дәстүрлі пікірдің ешбір негізсіз екенін айқындалады, бұдан 2 500 жыл бұрын түркі тілдес тайпалардың алфавиттік жазуды білгендігін және оны көң түрде пайдаланғандығын күәланырады.

Корыта келгенде, көне түркі руникалық жазуы арғы ата-бабаларымыздың 1 500 жыл бойы қолданған төл жазуы екендігі ешқандай күмән туғызбайды. Бұл алфавит соншалық өмір сүргендігін (біздің жыл санауымызға дейін 1 мың жылдықтың ортасынан біздің заманымыздың 1 мың жылдықтың аяқ кезіне дейін) қазіргі біздің колымыздығы деректер айқындалады, көзімізді толық жеткізе алады. Сонымен, көне түркі алфавиті Онтүстік Сібір мен Жетісу жерінде ерте дәуірде, яғни біздің жыл санауымызға дейінгі 1 мың жылдықтың орта кезінде қалыптасты деген токтамға ден қоямыз. Мұны археологиялық жаңа деректерді ескермегеннің өзінде палеографиялық талдаудың нәтижелері де дәлелдейді» [2, 42-43 бб.] деп жазады А.Аманжолов. Есік қорғанындағы жазуды Алтай Аманжоловтың оқыған нұсқасы ғалымдар тараپынан толықтай мойындалған жоқ. Дегенмен, бұл жазудан көне түрік графикасының ерекшелігі анық аңғарылатындығын басым көпшілік мойындаиды.

Түріктанушы А.Н. Бернштам былай дейді: «Этническая проблема скифов не вышла за пределы гипотез. Спор о тюркизме или иранизме скифов столь же древен, как и сама ориенталистика. Решение этих проблем содержится в археологичеких материалах» [2, 148 б.] дейді. Олай болса, сактардың түріктекті екендігін айғақтайдың ахеологиялық деректер жеткілікті. Есік қорғанынан табылған тостагандығы жазу сондай айғақтардың бірі саналады. Сонымен катар, сақ қорғандарының ерекшеліктері кейінгі ғұн, көне түрік дәуірі жерлеу, еске алу кешендерімен құрылымдық және семантикалық тұрғыдан толық сәйкес келеді. Мәселен, сақ қорғандарынан кездесетін жартылай сынған және бүтін ыдыс-аяқтар, қару-жарақ, сауыт-саймандар, жылқы, ат-әбзелдері ғұн, көне түрік дәуірі жерлеу кешендерінде де орын алады. Көне түрік дәуірінде көң тараған бәдіз тастар мен балбал тастар алғаш сақ, сармат дәуірінде кездесе бастайды. Оған қоса, қорғандық сипаттағы жерлеу үлгісі басталатын кола дәуірінен бастап, сақ, ғұн, көне түрік дәуірлеріне дейінгі аралыкта белгілі бір жерді қасиетті пантеон ретінде таңдал, әлгі орынға мыңжылдықтар бойына өмірден озған ата-бабаларын жерлеу дәстүрі қалыптасқанын көреміз. Мысалы, Берель (Бергіел) қорғанында сақ дәуірі мен көне түрік қорымдары катар кездеседі [9, 100 б.]. Киіз үйге ұқсас сақ қорғандарының сыртқы пішіні де бізге түркілік мәдениеттің негізін сездіреді.

Байырғы көшпелілер табиғаттың тамырын тап басып, аспан денелерінің қозғалысы мен ауа-райының құбылысын жете зерттеп, өз түрмис-тіршіліктеріне орайымен пайдалана білген. Аспан денелерінің ішінде күннің орны ерекше болған. Сол себепті киіз үй есіргі құншығысқа қаратылып, ал төсек басы батыска бағытталатын еді. Осылайша, әрдайым құншығысқа көз тігіп жатады. Есіктен табылған Алтын адамның басының батысқа қаратылуы да ежелгі дүниетанымың бастауларынан хабар береді [4, 3 б.]. Сақ көсемдерінің күндей жарқыратып алтынмен жерлеуінің быр сыры осында жатса керек. Герадот жазбаларында алтынның құндылығы туралы да жазылады. «Священные золотые предметы скифские цари тщательно охраняли и с благоговением почитали их, принося ежегодно богатые жертвы» [5, 11 б.] дейді Герадот. Алтын ғана емес, Күн тәрізді жылу беретін от та көшпелілер дүниетанымда символдық мәнге ие болған. Академик М. Фылманов «...сегодняшняя казахская невеста, пришедшая в дом жениха, должна налить из чашечки масло в огонь очага и приговаривать при этом: «От-ана, май-ана, жарылқа», что означает «Мать огня, мать масло благословии». Хозяйку дома казахи называют «от-иесі», что означает «хозяйка огня (очага)», а мужа называют «от-ағасы» (брат огня). Это говорит о очень важной роли женщины в поддержании очага. Со времен скифов и саков у казахского народа очень сильны обряды и обычаи, в основе которых лежит почитания огня и очага. Например, нельзя наступать на золу, плевать в огонь, очаг является священным, и много-много других подобных обычев и традиций, сохранившихся у казахов и осетин» [6, 55-58 бб.] деп отты кие тұту дәстүрін сөз етеді.

Ертедегі көшпелілерде, әсіресе, сактарда әруақтарды құрметтеу дәстүрі айрықша сипатта ие екендігі деректерде жиі кездеседі. Баласы экесіне, ата-бабасына арнап құрбандық шалып, ас беретіндігін Герадот былайша сипаттайды:

«...Этому кумиру ежегодно приносит обильные жертвы. Жертвоприношения совершают сын в честь отца, подобно тому, как это происходит на поминальном празднике эллинов. Этих людей также считают праведными, а женщины у них совершенно равноправны с мужчинами» [6, 24 б.].

Өмірден озған ата-баба рухын құрметтеу жосынына сай соңғы сапарға шығарып салу, қырық күндігін, жылдығын еткізу барлық көшпелі империялар мен мемлекеттерге мыңжылдықтар бойы әбден орныққан ортақ дүниетаным еді. Оның айқын көрінісі – корғандық кешендерді үй тәрізді етіп салып, марқұммен бірге жылқысын, тірісінде қажетті болған жабдықтарын қоса жерлеуі. Сонымен бірге, сактарда өмірден озған адам неғұрлым текті әрі әлеуетті болған сайын оның соңғы сапарға шығарып салу, ас беру рәсімі барынша сәнсалтанатты өткен [7, 7 б.]. Мысалы, қаған қайтыс болғанда оны өз құзырындағы аймакты 40 күн ішінде арапатып шығады. Қағанның әлгіндей соңғы сапарына ең жақын адамдары қатысқан. «Как рассказывает Геродот, после смерти царя шествие по стране длилось в течение сорока дней. За это время тело его успевали обвезти по землям всех подвластных племен, которые устраивали пир для провожающих и совершали жертвоприношения в честь покойного. Эти племена затем присоединялись к процессии и приходили к месту погребения. Колесница останавливалась около свежевырытой могилы. Это было сложные подземные сооружение, состоящее из нескольких соединенных между собой камер» [7, 19-21 бб.] деп қырық күндік туралы дерек береді Л.К. Галанина, И.П. Засецкая есімді ғалымдар өздерінің «Скифы» атты бірлесіп жазылған еңбектерінде. Сібір түріктерінде әлі күнге дейін осыған ұксас наным бар екендігі кайран қалдырады. Олар өмірден қайтқан адам рухы қырық күн ішінде өзі тірісінде болған, көрген жерлерінің бәрін арапап өз үйнен қайтып келеді деп сеніп, жұрт танға дейін ұйықтамай, сырттан айрықша белгі беретін жедін дыбысына құлақ түріп күтеді. Өмірінде көп жерді көрген адамның рухы 40-ші күні танға жуық кешігіп әрәп өз үйнен жетеді деп есептеледі. «Оңтүстік Сібірдегі түріктердің дәстүрлі дүниетанымы» атты ұжымдық еңбекте бұл туралы былай делінеді: «В поминальной обрядности тюркоязычных народов Южной Сибири существует очень интересный эпизод. В сороковину родственники всюночь не спят и ждут покойного (вернее, его тень), возвращающегося из дальнего пути. За сорок дней он должен обойти все места, где бывал при жизни. При этом информаторы подчеркивают, что если человек много путешествовал, был на войне, то его тень успевает «возвратиться» только к утру» [8, 74]. Марқұмның қырық күндігін атап өту рәсімі Сібір түріктері ғана емес, барлық Орталық Азия түріктерінде жақсы сақталған. Ата-баба рухының қульті түрік халықтарында артындағы ұрпағына жан-жануарлар бейнесінде әсер етеді, аян береді, желеп-жебейді [8, 89-90 бб.]. Оның қазак дүниетанымындағы көріністерін Абылай ханның Ақ бурасы, Балуан Шолақтың Ақ қошқары, Жамбылдың Қызыл жолбарысы, Кемпіrbайдың Көк ала үйрегі және тағы басқа образды сөз оралымдары айғақтайды. Бұл культтік дүниетанымды сак қорғандарындағы аң стилінің негізін қалаушы фактор ретінде қарастырамыз. Бұғы, арғар, жылқы тәрізді зооморфты бейнелермен қатар, көшпелілер санасында қасиеттіге баланатын әулие ағашы (өмір ағашы), қасиетті тау көріністері сактардың қару-жарактары мен сауыт-саймандарынан, қола айналарынан және тағы басқа қолөнер бұйымдарынан кеңінен орын алған [10, 55 б].

Енді бір қызық дерек: ежелгі сактардың қымыз өндіру әдісі біздікіне өте ұксас болған. Мәселен, біреуі биенін бір үрпіне тутікше арқылы жел үрлеп тұрса, келесі адам екінші емшегінен сауып жатады. Физиканың занылдығына сүйсіп бір желінді бір жағынан ауаға толтыру арқылы екінші жағынан іштегі сүттің қысыммен итеріліп сыртқа шығуы қамтамасыз етіледі. Одан кейін үлкен ыдысқа құйып (бәлкім, күбінің бір түрі болса керек), әбден арапастырылып шайқалады. Бұл туралы Герадот былай дейді: «Добывают же молоко

скифы так: берут костяные трубки вроде свирелей и вставляют их во влагалища кобылиц, а затем вдувают ртом туда воздух. При этом один дует, а другой выдаивает кобылиц. Скифы поступают так, по их словам, вот почему: при наполнении жил воздухом вымя у кобылиц опускается. После доения молоко выливают в полные деревянные чаны. Затем, расставив вокруг чанов слепых рабов, скифы велят им взбалтывать молоко» [5, 7-8 бб.].

Қазақстан жерінде ең алғаш жылқы колға үйретіліп, қымыз өндіргені жаһандық тарихшыларды мойындағы отыр. Қымыз сусыны тек көшпелі түріктеге ғана кездесетіндігін ескерсек, сактардың өз ата-бабаларымыз екендігіне тағы да көз жеткізе түсеміз. Грек жазба деректерінде, әсіресе, Герадот еңбектерінде сактардың тұрмыс-тіршілігі, салт-дәстүрі, наным-сенімі туралы ақпараттар молынан ұшырасады. Ондағы сактар туралы деректер түрік халықтарының этномәдени ерекшеліктерімен толығымен үйлесіп, қабысып тұрғандығы қырағы көзге айқын көрінеді.

Л.А. Ельницкий сактар дәстүрінің кейінгі түріктеге сакталғанын былайша баяндайды: «Скифами продолжали называть тюрко-монгольские орды, наводнившие волго-донские пространства в эпоху Киевской и Московской Руси. Это было не только перенесением древнего названия на более поздние обстоятельства; тюрко-монголы и в действительности многое унаследовали от алано-сармат и гуннов, впитавших в себя скифскую культуру и распространивших ее вширь и вглубь по указанной территории – в кочевнической среде и среди оседлого населения» [1, 3 б.]. Расында да ертедегі орыс тарихшысы Андрей Лызловтын Алтын Орда түріктегі туралы кітабы «Сактар тарихы» («Скифская история») деп аталады.

Сактарды парсытекті, парсытілді деп есептеушілердің негізгі сүйенер салыстырмалы еңбектері – «Авеста» және «Ригведа». Бұған дейін, будда діні далалық дүниетанымның өзгеріске ұшыраған нұсқасы болуы мүмкін деген болжамызызды мақала ретінде жазған едік [11, 225-228 бб.]. Бұл дінді апарған алғашқы адамның есімінің Шакыя болуы, оның басқа емес, дәл осы сактар мекендерген Орталық Азияда туылуы, пұт құдайларының көне түріктегің әруақтарға арналған бәдіз тастарға ұқсауы бекерден бекер емес шығар. Л.А. Ельницкий сактар дауіріндегі көшпелілердің Еуразияға ықпалын әділ парықтай білген. Ол: «Проникновение хеттов в Малую Азию, касситов в Месопотамию и гиксосов в Египет, как и поздние киммерийско-скифское вторжение в Малую Азию и Сирию, было связано с общим передвижением евразийских кочевых племен. Это же явление имело огромное общекультурное значение и оказalo влияние на образование позднейшей гидро- и топонимики. Лингвистическая карта древней Евразии, карта гидро-топо-этнонимов, во многом определяется передвижениями и деятельностью тех племен, которые в широком смысле можно назвать киммерийско-скифскими. Отсюда ясно, о какой степени вопросы происхождения скифской культуры, распространения и перемещения скифских племен важны для исторической географии нашего материка. Скифские и родственные им по культуре племена в древности в некоторой мере определили культурно-географический облик Северного Китая, Северной Индии, восточно- и североиранских стран, Сирии, Малой Азии, северной части Балканского полуострова и Придунавья вплоть до Рейна» [1, 4-5 бб.] деп жазады. Осындағы ұланғайыр аумаққа мәдени ықпал жасалған сактардың өз төл дүниетанымы мен тілі болмады деу мүлде қысынсыз. Бұл тұрғыдан алғанда, Шакыяның тегі сақ болмағанның өзінде мәдени алмасулар кезінде «Авеста» мен «Ригведада» түркілік элементтердің журуі қалыпты жағдайға айналады. Белгілі ғалым сактардың мәдени ықпалын «Карта современной Евразии (особенно наименования ее гор, морей, рек, многих культурных областей и отдельных центров) сложилась под влиянием скифской военно-политической активности и совершившегося для скифских нужд широкого хозяйственного и культурного общения» деп жоғары бағалайды. Әрмен қарай Л.А. Ельницкий өз ойын былай сабактай түседі: «Целые периоды в истории Евразии определяются в свете взаимосвязи кочевнического и оседлого быта. Так, на прогресс ремесел, и в частности техники обработки металла, сильно повлияли потребности воинственных кочевнических обществ. Номады все решительнее заявляли свой требования носителям оседлых культур потому, что из кочевнической среды возникали многие правящие династии: III династия Ура в Месопотами, касситская династия в Вавилоне, владыки Ассирии, хеттские цари, цари мидии, Ахменеиды, парфянские и кушанские владетели, скифская династия в Северной Индии. Влияние кочевников оказывается на культуре и языке древней Италии, а в Адриатике этим вызвано, возможно, возникновение загадочной культуры этрусков» [1, 5 б.]. Жаһандық тарихта айрықша орын алған зулеттер мен мәдениеттердің әртүрлі деңгейде көшпелілер мәдениетімен тамырласып жатқандығын анғаруға болады. Л.А. Ельницкий тілге тиек еткен этрусктердің негізінде ұлы грек мәдениеті есіп шығады. Түркияға барған сапарымызда ІІстамбыл археологиялық музейінен гректердің ескерткішіндегі көптеген көшпелілерге тән белгілерді анықтаған едік [12, 6 б.].

Қорыта келгенде, сактардың парсытекті, парсытілді болғаны, парсылық мәдениеті туралы бүрінғы көзқарасты толығымен жоққа шығаратын кез жетті. Өкінішке орай, әлі күнге дейін мұндағы қате пікірді өз ғылыми еңбектеріне негізге алып жүрген отандық ғалымдар жеткілікті. Ұлттық және түркілік мәдениетіндің қайнар бұлағы сақ дәуірінен басталады.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Ельницкий Л.А. Скифия Евразийских степей. – Новосибирск: Наука, 1977.
[2] Аманжолов А.С. Түркі филологиясы және жазу тарихы. – Алматы, 1996.

- [3] Бернштам А.Н. Древнейшие тюркские элементы в этногенезе Средней Азии. – М.-Л.: Советская этнография, VI-VII, 1947.
- [4] Акишев А. Искусство и мифология саков. – Алматы: «Наука» Казахской ССР, 1984.
- [5] Геродот. «Мельпомена». Страна скифов. – Алматы: Кочевники, 2003.
- [6] Гильманов М. Скифские корни или семиология казахского орнамента // – Мысалъ. – 2014. – № 6.
- [7] Галанина Л.К., Засецкая И.П. Скифы. – Л. Аврора, 1970.
- [8] Традиционное мировоззрение тюрок Южной Сибири. Пространство и время. Венчный мир / Львова Э.Л., Октябрьская И.В., Сагалиев А.М., Усманова М.С. – Новосибирск: Наука. Сиб. Отд-ние, 1988.
- [9] Самашев З., Ермолаева А., Купц Г. Қазақ Altaynyның көне қазыналары. – Алматы: Өнер, 2008. – 199 б.
- [10] Археология Казахстана / Байпаков К. Самашев З. Толеубаев А. – Алматы: Өнер, 2006. – 256 с.
- [11] Өубәкір А. Тәнірлік дүниетанымның сарқыншақтары // «Өлемдік жаһанданудағы түркі өркениеті» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – 16-17 мамыр, 2014.
- [12] Өубәкір А. Тарих тұнған түрік елі // «Түркістан» халықаралық газеті. – 2 қазан, 2014.
- [13] Базылхан Н. Көне түрік этномәдени-тарихи деректері (VI-IX ғғ.). – Алматы: Дайк-пресс, 2014. – 278 б.

REFERENCES

- [1] Yelnitskiy L.A. Scythia of the Eurasian steppes. Novosibirsk: Nauka, 1977 (in Russ.).
- [2] Amanzholov A.S. Turki filologiyasy zhane zhazu tarify. Almaty, 1996 (in Kaz.).
- [3] Bernshtam A.N. The ancient Turkic elements in the ethnogenesis of Central Asia. M.-L.: Soviet Ethnography, VI-VII, 1947 (in Russ.).
- [4] Akishev A. Saks Art and Mythology. Alma-Ata: "Science" of the Kazakh SSR, 1984 (in Russ.).
- [5] Herodotus. "Melpomene". The country of the Scythians. Almaty: Nomads, 2003 (in Russ.).
- [6] Gilmanov M. Scythian roots or symptomatology of Kazakh ornament // Mysal. 2014. № 6 (in Russ.).
- [7] L.K. Galanin, I.P. Zasetskaya. Scythians. - L. "Aurora", 1970. (in Russ.).
- [8] The traditional worldview of the Turks of southern Siberia. Space and time. The proprietary world / E. L. Lviv, October I.V., Sagalov A.M., Usmanov M.S. Novosibirsk: Nauka. Sib. Div, 1988. (in Russ.).
- [9] Samashev Z., Ermolaeva A., Kusch G. Kazakh Altaynyning kone qazynalary. Almaty: Oner, 2008. 199 b. (in Kaz.).
- [10] Kazakhstan Archaeology / Baipakov K. Samashev Z. Toleubaev A. - Almaty: Oner, 2006. 256 p. (in Russ.).
- [11] Abakir A. Tanirlilik dunietanyymnyng sarqynshaqtary // "Alemdik zhahandanudagy Turki orkenieti" Conference Materialdary. 16-17 Mamyr 2014. (in Kaz.).
- [12] Aubakir A. Tariq tungan turik Eli // "Turkistan". 2 october 2014. (in Kaz.).
- [13] Bazyllhan N. Kone turik etnomadeni-Tariqi derekteri (VI-IX ғғ.). Almaty, Dyke-Press, 2014. 278 b. (in Kaz.).

КУЛЬТУРА И МИРОВОЗЗРЕНИЕ СКИФОВ: ПРОТОТЮРКСКАЯ ОБЩНОСТЬ

A. Аубакир

ҚР БФМ ФК Р. Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты, Алматы, Қазақстан

Ключевые слова: скифы, мировоззрение, археология, этнография, этнокультура, этногенетика.

Аннотация. Данная статья посвящена этногенетике скифов. По вопросу скифов ведется спор между учеными а именно:

1. Каким был язык: тюркский или индоиранский?
2. Какими были этногенетические корни: тюркские или индоиранские?

Последние находки археологических артефактов, новые научные сведения подтверждают, что скифы были тюркской принадлежности и тюркоязычными. Археологические и этнографические материалы, показывающие мировоззрение и хозяйство скифов, полностью совпадают с материалами эпохи гуннов и древних тюрок. Точно такие же общие черты мировоззренческого характера встречаются у древних скифов и современных тюркских народов. И все это явно показывает, что скифы предки тюркских народов.

Поступила 17.03.2016 г.